

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 341+327.58+930.22 «1918/1923»

ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОЧЕСНИХ КОНСУЛІВ УКРАЇНИ В 1918-1923 рр.: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА КЛЮЧОВІ ОСОБИ

Матяш І. Б.

Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України.

Анотація. *В статті висвітлено зміст перших проектів нормативно-правових актів, які регулювали створення інституту почесних консулів в Україні в 1918-1923 рр., та обставини заснування перших представництв почесних консулів. Дослідження здійснено на підставі архівної інформації, що міститься в документах, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України.*

Питання про заснування посад почесних консулів було порушено під час розроблення Консульського статуту Української Держави. За доби Центральної Ради в проектах нормативних документів, пов'язаних із заснуванням консульської служби як державного інституту, про посади почесних консулів, закріплені в консульських статутах різних країн, не йшлося. Реальні кроки зі створення посад почесних консулів було зроблено за доби Директорії УНР. Питання про запровадження інституту почесних консулів порушувалося на нараді послів і голів дипломатичних місій УНР у Відні 18-20 серпня 1920 р.

Від січня 1921 р. почесні консульства створювалися в Швеції, Нідерландах, Швейцарії, Данії. Керівників почесних консульств шукали серед місцевої бізнесової еліти. Інформація про претендента ретельно вивчалася перед прийняттям рішення про призначення. Першими українськими почесними консулами були призначені Гарольд Сімсонен, Симон Куоні, Йоганн Гаусшільд, Вільгельм Хрїстіансен та українець Олекса Боголюбський.

Ключові слова: *почесний консул, Консульський статут Української Держави, інститут почесних консулів.*

Постановка проблеми. В розвитку міжнародних відносин на сучасному етапі помітну роль відіграє інститут почесних консулів (анг. – honorary consul). За даними Міністерства закордонних справ України, почесні консули України діють у 112 містах 71 країн світу [1]. Правові засади діяльності почесних консульств, вимоги до особи претендента на посаду почесного консула, його місія та статус, переваги, привілеї та імунітети, визначаються відповідними документами міжнародного права та національними нормативно-правовими актами: Віденською Конвенцією про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94, Положенням про нештатних (почесних) консулів України, затвердженим Указом Президента України від 17 лютого 1997 р. № 150/97. Основні функції почесних консулів, відображені в зокрема в статті 2 Положення про нештатних (почесних) консулів України («захист у державі перебування інтересів України, громадян України, її

юридичних осіб у межах, що допускаються міжнародним правом; сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між Україною та державою перебування, розвитку дружніх відносин між ними іншими шляхами відповідно до положень Віденської конвенції про консульські зносини; з'ясування усіма законними засобами умов та подій у торговельному, економічному, культурному та науковому житті держави перебування, повідомлення про них у встановленому цим Положенням порядку Уряду України в особі Міністра закордонних справ України, а також надання відомостей заінтересованим особам; надання допомоги та сприяння громадянам України, її юридичним особам» [2]), закладалися ще в проекти документів, які розроблялися в Українській Державі та реалізовувалися в Українській Народній Республіці.

Мета статті полягає у висвітленні правових засад формування інституту почесних консулів України в 1918-1923 рр. та його ролі в обороні української державності, з'ясуванні критеріїв відбору кандидатур на посади почесних консулів УНР у іноземних державах та репрезентації персоналій перших українських почесних консулів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія становлення та розвитку інституту почесних консулів в Україні вивчена недостатньо. Правові аспекти функціонування інституту почесних консулів досліджували зокрема українські науковці С. В. Лозінська [3] та О. А. Мірошніченко [4]. Однак обидві дослідниці не зверталися до проектів відповідних нормативних актів, розроблених за доби УНР та Української Держави, оскільки не ставили перед собою такого завдання. Історичний аспект формування інституту почесних консулів розглянуто в спільній публікації Почесного консула Республіки Кіпр в Україні, ректора Маріупольського державного університету проф. К. В. Болобанова і проректора цього університету М. В. Трофименка [5]. При цьому питання про перші кроки української дипломатії щодо створення інституту почесних консулів за доби УНР та Української Держави залишилися поза увагою авторів.

Відтак важливого значення набуває архівна інформація, що міститься в документах, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Тут зосереджено фонди зовнішньополітичних відомств Української Держави та УНР (фф. 2592, 3677, 3696), у яких відклалися проекти Консульського статуту Української Держави, протоколи засідання комісії з його розроблення, інструкція почесному консулові УНР у Сирії, листування з приводу заснування почесних консульств, консульські грамоти та тощо. Цінні документи, пов'язаний із заснуванням інституту почесних консулів, виявлено також у фонді особового походження – члена ради МЗС УНР доби Української Держави, видатного правника і педагога вищої школи, проф. Оттона Ейхельмана (ф. 3882). Непряму інформацію щодо створення почесних консульств УНР містять документи фонду 4 (Управління уповноваженого НКЗС СРСР на Україні, м. Харків). Виявлена інформація дає підстави для висновків щодо умов та обставин створення інституту почесних консулів України в 1918-1923 рр.

Основні результати дослідження. Заснування інституту почесних консулів в українській консульській службі припало на добу Директорії УНР, хоч ідея про потребу запровадження посад почесних консулів в зарубіжних країнах обговорювалася ще під час розроблення нормативних документів на базі гетьманського МЗС. За доби Центральної Ради в проектах нормативних документів, пов'язаних із заснуванням консульської служби як державного інституту, про посади почесних консулів, закріплені в консульських статутах різних країн, не йшлося. Першим порушив питання про внесення цієї норми в «консульський закон» голова підкомісії з розроблення консульського статуту, на той час – віце-директор загального департаменту МЗС Української Держави Василь Оренчук.

Можливість заснування інституту почесних консулів обумовлювалася в пояснювальній записці до законопроекту про Консульський статут Української Держави, підготовленої до розгляду 11 грудня 1918 р. Потреба запровадження посад почесних консулів обґрунтовувалася історично – світовим досвідом, який «дав надто яскраві картини, як гарні наслідки і плоди праці згаданих установ» та прагматично – інтересами молодої Держави: «завдяки таким відкривається дорога до вірного і правдивого висвітлення побутових умов, національних, релігійних, етнографічних, культурних і економічних впливів» [6, арк. 42]. Основний наголос робився на ключовому принципі вибору особи почесного консула – він мав бути місцевим мешканцем – із огляду на потребу ознайомленості претендента зі станом економіки та торгівлі держави перебування; історією, структурою та напрямками діяльності державних установ та органів влади. Відтак від почесного консула очікували допомоги Українській Державі в сфері організації товарообміну з зарубіжними країнами та зустрічей контрагентів; консультацій щодо торговельної політики держави перебування; цінності товарів, що експортуються країною перебування; інформації про торговельний баланс та «положення туземних мануфактур», уникнення непорозумінь країн у торговельно-економічній сфері тощо [6, арк. 42].

З урахуванням міжнародного досвіду та європейських традицій консульської служби в Українській Державі створення почесних (нештатних) консульств передбачалося паралельно зі штатними консульськими установами. Категорії таких консульств визначалися за аналогією до офіційних консульських установ (генеральні консульства, консульства, віце-консульства та консульські агенції), а їх керівники не належали до числа співробітників МЗС чи закордонних дипломатичних установ і не могли претендувати на отримання заробітної платні. Почесним консулам надавалося лише право стягувати консульські мита для покриття канцелярських видатків та оплати праці канцелярським працівникам.

Виявлення в своєму консульському окрузі осіб, придатних для виконання такої місії, вносилося до обов'язків «офіційних» консулів. Істотний нюанс процедури призначення, що пропонувалася до розгляду компетентними структурами, полягав у тому, що почесних консулів передбачалося призначати в портових містах («у пристанях свого округу»), обираючи їх серед «людей з економічно-торговельного поля» [6, арк. 41] для допомоги в сфері торгівлі та мореплавства.

На посади почесних консулів могли претендувати лише «люди маєтні, з добрим іменням і як такі повинні сповняти свої обов'язки без претензій на винагородження» [6, арк. 41]. Як визначальні критерії для ухвалення рішення про призначення таких осіб розглядалися «маєткові відносини, соціальне і торговельне становище та особливі здібності» [6, арк. 41]. Кандидатуру претендента консул мав узгодити з керівником Посольства чи Надзвичайної дипломатичної місії, якій підпорядковувався, із наданням належного обґрунтування свого вибору. В разі попередньої згоди керівник Посольства (чи місії) доповідав міністру закордонних справ про наміри щодо призначення почесного консула та надсилав до МЗС відповідне подання. Право призначення почесних генеральних консулів, консулів та віце-консулів належало Главі Держави. Призначення мало здійснюватися за поданням міністра закордонних справ та за узгодженням із міністром торгу та промисловості. Почесних консульських агентів призначав міністр закордонних справ.

Зі свого боку призначений на посаду почесного консула кандидат мав надати письмову заяву про свою згоду виконувати покладені на нього обов'язки без грошової винагороди, скерування доходів від консульського мита на канцелярські та інші нагальні потреби консульської установи та надання систематичної звітності до МЗС Української Держави. За призначеним почесним консулом зберігалася право на відпустку за умови по-

відомлення про це відповідної дипломатичної установи, якій він підпорядковувався, та відмови від посади. В разі відмови від подальшого виконання обов'язків почесного консула, неналежного виконання ним своїх обов'язків або його смерті МЗС мало право призначити нового почесного консула, в перших двох випадках попередньо звільнивши чинного почесного консула. Звільнення розглядалося в двох варіантах: як провізоричне (тимчасове, призупинення діяльності) або дефінітивне (остаточне) [6, арк. 41 зв.].

Однак підготовлений документ за доби Гетьманату не був ухвалений через зречення Павлом Скоропадським влади й припиненням існування гетьманського уряду.

Повернення до цієї ідеї відбулося весною 1920 р. До МЗС УНР із заявою щодо призначення його на посаду «гонорового консула УНР з місцем осідку у Кракові» звернувся Ярослав Демянович Савчак [7, арк. 26]. Претендент на посаду почесного консула повідомляв про себе, що народився в Галичині (с. Вишнівчик пов. Підгайці), в родині правника, адвоката і віце-маршалка повітової ради в Борщеві. Отримав юридичну освіту (навчався в університетах Львова, Відня, Грацу), працював на державних копальнях солі у Величці, в австрійському міністерстві торгівлі у Відні, крайовій дирекції скарбу у Львові, мав суддівську практику у Львові та Цішанові. Ярослав Савчак мав також досвід дипломатичної служби: працював на посаді старшого секретаря посольства ЗО УНР в Будапешті (12 листопада 1918 р. – 13 лютого 1919 р.), урядовця посольства УНР у Царгороді (14 лютого 1919 р. – 16 квітня 1919 р.). Студіював міжнародне право, навіть підготував 1919 р. «Підручник для українських консулів» (утім, примірник не зберігся). У його інтелектуальному арсеналі було знання польської, німецької, французької, італійської, чеської мов.

Потребу заснування почесного консульства в Кракові Я. Савчак обґрунтовував важливістю Кракова як пункту перетину залізничних і водних шляхів для розвитку торгівлі та наявністю в місті французького, німецького, італійського, румунського і угорського консульств. Усвідомлюючи особливість посади, на яку він претендував, претендент на виконання місії почесного консула не просив «за свою працю ніякої винагороди», а лише призначення «однієї сили канцелярської сили, що складало б місячно 2000 марок «через скрутне фінансове положення УНР» [7, арк. 26]. Щойно призначений міністр закордонних справ Андрій Ніковський взяв до уваги пропозицію, але вирішив залишити питання до моменту призначення консулів, що не спонукало до втілення ідеї в життя найближчим часом.

Однак невдовзі питання про запровадження інституту почесних консулів та призначення послів за сумісництвом у двох державах було порушено на нараді послів і голів дипломатичних місій УНР, яка відбулася за керівництвом міністра Ніковського у Відні 18-20 серпня 1920 р. Головна мета зібрання дипломатів декларувалася як обговорення нового курсу зовнішньої політики УНР і завдань українських дипломатичних представництв. У зустрічі взяли участь міністр фінансів Х. Барановський, посол УНР у Австрії Г. Сидоренко, в. о. голови українського посольства у Німеччині Р. Смаль-Стоцький, голови надзвичайних дипломатичних місій УНР у Швейцарії (М. Василько), Чехословаччині (М. Славинський), Великобританії (А. Марголін), Голландії і Бельгії (А. Яковлів), Греції (М. Левицький), Угорщині (М. Галаган); члени української делегації на Паризькій мирній конференції: С. Шелухін та О. Шульгин, призначений на посаду представника УНР в Італії Д. Антонович. Консулів на нараду не запрошували з огляду на їх підпорядкованість послам у відповідних державах. Важливими висновками наради, яка засвідчила непереборні розбіжності в оцінках українськими дипломатами щойно укладеного українсько-польського договору, була теза про необхідність зберегти «самотійність» України навіть

ціною втрати її «соборності», твердження про потребу збереження української армії та посилення пропагандистської діяльності як засобу ствердження української ідеї та збереження «української орієнтації» в діяльності дипломатичних представництв у складних політичних реаліях того часу [8]. Бурхливу дискусію учасників наради зумовила проблема скорочення штатів в умовах браку коштів на їх утримання. Йшлося як про скорочення кількості дипломатичних місій, так і про зменшення кількості їх співробітників. О. Шульгин убачав можливість припинення діяльності місій в Греції, Данії, Нідерландах, але наполягав на збереженні дипломатичних представництв УНР у Чехії, Болгарії, Туреччині та Угорщині. М. Славінський наголошував на необхідності виваженого підходу до кадрової політики, критерієм якої були б професійні якості та запозичення зарубіжного досвіду організації роботи представництв у подібних умовах. Реорганізувати представництва «за сферами впливу» (перше: Франція, Іспанія, Португалія і Бельгія; друге: Німеччина, Голландія і Північні Держави; третє: Румунія і Балканські Держави) та запровадити інститут почесних консулів запропонував Р. Смаль-Стоцький [8, с. 135]. Однак конкретної ухвали щодо питання призначення почесних консулів нарада не прийняла.

Реалізувати питання про створення інституту почесних консулів УНР довелося графу Яну Токаржевському-Карашевичу на посаді керуючого МЗС УНР. У той час запровадження посад українських почесних консулів у зарубіжних країнах в умовах втрати державної території УНР мало символічне значення як доказ існування самостійної держави з назвою Українська Народна Республіка, спроби засвідчити українським громадянам, що національний уряд не залишить їх без захисту й допомоги.

Реально до запровадження посад почесних консулів МЗС УНР підійшло в січні 1921 р. На правах почесного консула першим почав працювати в Берліні Йосиф Фонфе, якому було делеговано права генерального консула [9, арк. 46]. Окрім Німеччини, почесні консульства запроваджувалися в Швеції, Нідерландах, Швейцарії, Данії. Керівників почесних консульств шукали серед місцевої бізнесової еліти. Інформація про претендента ретельно вивчалася перед прийняттям рішення про призначення.

Так, із метою визначення особи для призначення на посаду почесного консула в Швеції МЗС УНР доручило Посольству УНР у Берліні зібрати відомості про купця Гарольда Сімсонена. Запит виконувало приватне інформаційне бюро Шимельпфенінга [10, арк. 40]. Із зібраної детективами бюро інформації, випливало, що Г. Сімсонен є успішним голландським бізнесменом, купцем, який здобув свої статки власними зусиллями. Власник компанії «Гаральд Сімсонен», названої його ім'ям, і «подібної до палати» віяли в Копенгагені, народився 1873 року. В 26-річному віці Г. Сімсонен розпочав торговельний бізнес. Торгівля будівельними матеріалами принесла йому швидке збагачення. Одруження з донькою заможного торговця залізом Германсена з Несведу примножило його статки. Деякий час він очолював реорганізоване акційне товариство «Кебенгавнс Треластгандель», однак через будівельну кризу підприємство втратило рентабельність. Г. Сімсонен зазнав значних збитків, відтак залишив справу й зайнявся торгівлею печами, посередництвом у біржових акціях на лондонській біржі, експортними справами, весною 1917 р. купив цегельний завод у Нівереді [10, арк. 41].

За поданням Яна Токаржевського-Карашевича були призначені згодом почесними консулами в Цюриху та Стокгольмі, відповідно громадяни Швейцарської республіки – «відомий своїми здібностями і стараннями» Симон Куоні 1 жовтня 1921 року [11, арк. 72] та Швеції – 36-річний купець, батько чотирьох дітей, Йоганн Гаусшільд, відзначений Олімпійською шведською медаллю та Ганзейськими Хрестами Гамбурга і Любека, 19 липня 1922 року [12, арк. 108]. Повноваження почесного консула у Копенгагені 25 липня

1922 р. отримав місцевий уродженець, 58-річний купець Вільгельм Хрiстiансен – командор Королівського шведського ордену Вази, відзначений королівською румунською медаллю 1-го класу та відзнакою імператорського російського Червоного Хреста [12, арк. 95]. Єдиним українцем серед почесних консулів УНР за кордоном став 5 травня 1923 р. у Дамаску професор Олекса Боголюбський [13, арк. 3].

У повноваженнях Йоганну Гаусшильду, підписаних Головою Директорії і Головним отаманом Симоном Петлюрою, наголошувалося на призначенні його «Тимчасовим консульським представником України для виконання, в цій якості, згідно з постановами законів, розпорядженнями і інструкціями, тих обов'язків, які йому доручені» [10, арк. 72]. Місія Симона Куоні визначалася як «почесного консула України» [10, арк. 73]. Вільгельму Хрiстiансену було надано повноваження «голови українських консульських установ» [12, арк. 95]. Уряд УНР звертався з наказом до кожного українця визнавати почесних консулів і «коритись» їм та просив Федеральний уряд Швейцарії та відповідні уряди кантонів і Королівський Шведський та інших країн дозволити почесним українським консулам «вільно виконувати обов'язки, що йому доручено, не допускаючи, аби ставились при цьому які-небудь перешкоди» [10, арк. 72]. Обіцянка «повної взаємності в подібних випадках» була лише слідуванню традиції дипломатичного листування.

Перші призначення почесних консулів засвідчили можливість існування українських консульських установ в умовах фактичної втрати державної території. Із закриттям дипломатичних представництв і консульських установ вони деякий час надавали допомогу українцям, які опинилися в скрутних обставинах за кордоном. Останню в цей період консульську грамоту почесного консула в Дамаску було видано професорові Олексію Григоровичу Боголюбському – православному киянинові 1888 р. народження, колишньому викладачеві Слов'янського реального училища, якого емігрантські шляхи привели до далекої Сирії, що з 21 листопада 1919 р. перебувала під французьким протекторатом.

Таке призначення ініціювала громада. Повідомляючи про отриману рекомендацію, Ян Токаржевський-Карашевич звернувся безпосередньо до претендента з проханням висвітлити економічний стан Сирії, становище української громади в цій країні, висловити свою згоду на призначення та повідомити, «чи не зустрiне призначення яких-небудь перешкод з боку місцевого Уряду» [13, арк. 29].

На початку лютого О. Боголюбський прислав до МЗС детальний огляд окреслених питань та не рекомендував громадянам УНР емігрувати до такого краю як Сирія, котра «не може прогудувати» власного свого населення. Діяльність організацій допомоги біженцям він характеризував як такі, що мають цілком випадковий, тимчасовий характер, а ставлення місцевого населення до європейців – як до об'єкту для експлуатації. Істотною перепороною для життя іноземців у Сирії О. Боголюбський вважав і те, що арабська мова з приводу її труднощів є неймовірною перешкодою для усталення порозуміння проміж місцевим населенням та емігрантами [13, арк. 28].

Загальне становище українців, найбільша кількість яких тимчасово осіла в Бейруті (понад 100 осіб, переважно хліборобів та інтелігентів) та Дамаску (близько 60 осіб), за свідченням претендента на посаду почесного консула, було надзвичайно складним. Можливості влаштуватися на роботу хоч і з мізерним заробітком практично не існувало («усі нечисленні посади для інтелігентів були вже заняті, що ж торкається до чорно робочої праці, то вона для українців взагалі неможлива, позаяк усі ці «амплуа» заняті вірменами-біженцями з Анатолії, котрі в великій кількості перебувають в Сирії і працюють 13 годин на добу за дуже низьку платню, одержуючи 25-30 сирійських пістрів щоденно») [13, арк. 28]. Для отримання призначення на посади вчителів французької мови в арабських шко-

лах, вимагалися дипломи відповідних установ, яких українці не мали. Відтак, без засобів до життя, дехто з українців знайшов прихисток на хорах церкви св. Дмитра, з дружинами і дітьми, інші – в так званому «Русском доме», де склався невеликий український гурток, переважно з селян та студентів. Пожертви біженцям систематично надавали арабські православні громадяни (які самі жили убого й намагалися емігрувати до США) та Антіохійський Патріарх Григорій IV. Організованих українських організацій в Сирії не існувало. Спілкуючись між собою, українські біженці бідкалися з приводу браку української літератури й відповідної інформації, та мріяли мати в Сирії представника УНР, здатного їх захистити. Шанс отримати «заступника» в особі О. Боголюбського вони зустріли з надією, що їх не забудуть у цій «далекій і чужій» країні.

Українське зовнішньополітичне відомство, яке перебувало на той час у екзилі, не мало підстав відмовляти українцям у Сирії в такому проханні. Віце-міністр і керуючий МЗС Я. Токаржевський-Карашевич подякував О. Боголюбському за згоду взяти на себе обов'язки консула і висловив думку про потребу заснування у Дамаску і Бейруті українських громад, пообіцявши якнайшвидше надіслати українські книжки і часописи.

Невдовзі згідно з поданням Я. Токаржевського-Карашевича, професора Олексу Боголюбського було призначено наказом по МЗС від 8 травня 1923 р. почесним консулом УНР в Дамаску та Сирії з 5-го травня 1923 року без утримання [13, арк. 3]. В наданій йому консульському патенті посада визначалася як «Тимчасовий консульський представник Уряду УНР як почесний консул УНР» [13, арк. 18].

Індивідуальну інструкцію розробив Консульський відділ Департаменту чужоземних справ МЗС УНР 18 травня 1923 р. [13, арк. 6-8]. Підготовлений у надзвичайних умовах нормативний документ, головними обов'язками почесного консула визначав «захист громадян УНР у Сирії і опіку над ними як з національного, релігійного, культурного, так і, по-можливості, матеріального боку; піклування про належне усвідомлення українцями, утримування в лояльному відношенню до Голови Держави і Уряду, – словом в розумному щирому патріотизмові і вірності до Батьківщини з підкресленням перед чужинцями різниці між Українською нацією і сумежними з нею слов'янськими націями – Російською і Польською» [13, арк. 6]. Почесний консул мав взяти на себе зобов'язання вести широку україноорієнтовану інформаційну та роз'яснювальну роботу. До його завдань належало інформувати українську колонію в Сирії про стан на Україні, політичні події з українського життя, та міністерство – про стан колонії, її потреби, бажання, життя і настрої; про відношення до неї місцевих чинників влади і суспільства; потреби Сирії в українських продуктах та перспективи збуту їх на сирійських ринках. Наголошувалося на завданні гуртувати українців, об'єднувати і «скріплювати солідарну думку про національні обов'язки, поворот до Батьківщини, хоч би і після довгої та кривавої боротьби з ненависним московським ворогом» [13, арк. 6]. Зверталася увага на обережність стосунків з росіянами у зв'язку з війною між українською та російською державами.

Містила інструкція й завдання політичного характеру, що полягали в зближенні з місцевими арабськими державними і громадськими установами і організаціями, інформуванні їх про українське життя та протидії більшовицькій пропаганді. Не менш важливим завданням визнавалося встановлення контактів із представниками французького уряду і всією окупаційною владою, постійне детальне належне інформування державних службовців, журналістів, торговців про Україну, українське життя, діяльність Уряду і бажання українського народу «з особливим зверненням уваги на розсіювання хибних думок про «єдність і неподільність» колишньої Російської імперії [13, арк. 7]. Поширювати знання про Україну, її історію і національну справу передбачалося й серед представників інших держав.

На виконання обов'язків почесного консула не передбачалося державного фінансування, однак вимагалось систематичне звітування перед відповідним посольством та МЗС. Так само за власний рахунок консул мав забезпечити діяльність канцелярії (лише за умови великих витрат на канцелярію мав право «старатися отримати від Уряду УНР обґрунтованими докладами про одноразові субсидії»). Над своїм помешканням консулу дозволялося встановити жовто-блакитний прапор відповідно до традицій, прийнятих в інших консульствах в Дамаску. На дверях канцелярії мав розташовуватися щит з державним гербом і написом українською і французькою мовою: Консульство УНР у Дамаску. Такий самий напис передбачався на бланках консульства та печатках (для фарби і сургучу) навкруги державного герба УНР.

Консулові надавалося право видавати паспорти, свідоцтва, посвідки, українським громадянам, вести нотаріальні дії (видавати копії, посвідчувати договори), робити метричні записи про шлюби, народження і смерть громадян.

Особлива увага зверталася при цьому на надання національного паспорту, вимагалася «велика обережність, коли особа заінтересована не підпадає під підозріння зносин з ворогами держави і заслуговує довір'я» [13, арк. 8]. За вчинені консульські дії встановлювалося мито, від оплати якого звільнялися лише незаможні. На консульське діловодство поширювалися загальні вимоги: запровадження книг вхідних і вихідних документів, реєстрація всіх актів, зберігання копій вихідних листів, фіксування прибутків і витрат у прошнурованій касовій книзі, ведення списків українських установ, осередків та осіб. Звіти про діяльність консульства, життя української колонії в Сирії, зареєстрованих громадян у Сирії, почесний консул мав надсилати до МЗС по можливості щомісяця. Це призначення давало певну надію українцям на захист і допомогу. Однак радянська влада розпочала цілеспрямовану боротьбу з усіма формами дипломатичних представництв УНР та Української Держави, отримуючи тимчасові перемоги.

Висновки. Впродовж 1918-1923 рр. в Українській Державі та УНР із урахуванням норм міжнародного права було розроблено правові засади заснування інституту почесних консулів. Перші почесні консульства було створено в Швеції, Нідерландах, Швейцарії, Данії, Сирії. В умовах втрати державної території інститут почесних консулів мав певною мірою заступити офіційну консульську службу. Водночас він відіграв важливу роль у протистоянні з дипломатичними представництвами більшовицької Росії, демонструючи українську присутність у європейських країнах та даючи надію українським громадянам, що опинилися у вимушеній еміграції, на захист і допомогу з боку держави. Архіви українських почесних консулів залишаються недослідженим фрагментом джерельної бази історії української консульської служби. Їх виявлення і вивчення має значення не лише для відтворення цього важливого періоду розвитку української дипломатії та життя українських громад за кордоном, а й для генеалогічних досліджень із огляду на склад і зміст таких фондів.

Список використаної літератури

1. Почесні консули України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/abroad/honorary-consulates>.
2. Положення про нештатних (почесних) консулів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=150%2F97>.
3. Лозінська С. В. Інститут почесних консулів в міжнародному праві та практиці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / С. В. Лозінська. – К., 2000. – 15 с.

4. Мірошниченко О. А. Почесний консул: міжнародне право та національне законодавство України / О. А. Мірошниченко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 303-307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10moanzu.pdf>.
5. Болобанов К.В., Трофименко М. В. Інститут почесних консулів в Україні // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 105. – Ч. I. – К., 2012. – С. 9-14.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ДАВО України), ф. 3766, оп. 1, спр. 57.
7. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 402.
8. Матяш Ірина. «Основною орієнтацією... мусить бути орієнтація українська» // Україна дипломатична. – 2005. – Вип. 6. – С. 102-144.
9. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 6.
10. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562.
11. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 182.
12. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 552.
13. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 45.

FOUNDATION OF THE INSTITUTION OF HONORARY CONSULS IN UKRAINE, 1918-1923: LEGISLATIVE BASE AND KEY PERSONS

Matiash Iryna

Doctor of History, professor, Honored Worker of Science of Ukraine, professor of diplomatic and consular service Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine.

Abstract. *The article deals with the content of the first draft regulations for the institution of honorary consuls in Ukraine in 1918-1923, and the circumstances of founding the first missions of honorary consuls. The research was conducted on the basis of archival information from the documents stored in the Central State Archives of Higher Authorities and Government of Ukraine.*

The question of establishing the special positions of honorary consuls was raised during the compilation of the Ukrainian State Consular Statute. During the period of the Central Rada there were no concepts regards these positions in the draft regulations related to the establishment of consular service as a public institution. The actual steps to institute the posts of honorary consuls were done in the time of the Directory of the UNR. Firstly the question was put at a meeting of ambassadors and heads of diplomatic missions of UNR in Vienna, 18 – August 20, 1920.

From January 1921, the Honorary consulates were established in Sweden, the Netherlands, Switzerland, Denmark. Leaders of honorary consulates were searched among the local business elites. Information about candidate was carefully studied before taking a decision on the appointment. The first persons, appointed as a honorary consuls of Ukraine, were the foreigners Harold Simsonen, Simon Kuoni, Johann Hausschild, Wilhelm Christiansen and the Ukrainian Alex Bogolyubskii.

Key words: *Honorary Consul, Consular Statute Ukrainian State, institution of honorary consuls.*

References

1. Pochesni konsuly Ukrayiny. – Elektronnyj resurs. – Rezhym dostupu: <http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/abroad/honorary-consulates>.
2. Polozhennya pro neshtatnyx (pochesnyx) konsuliv Ukrayiny. – Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=150%2F97>.

3. Lozins'ka S. V. Instytut pochesnyx konsuliv v mizhnarodnomu pravi ta praktyci Ukrayiny: avtoref. dy's. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yury'd. nauk : specz. 12.00.11 «Mizhnarodne pravo» / S. V. Lozins'ka. – K., 2000. – 15 c.
4. Mirosnuchenko O. A. Pochesnyj konsul: mizhnarodne pravo ta nacional'ne zakonodavstvo Ukrayiny / O. A. Mirosnuchenko // Forum prava. – 2010. – № 2. – S. 303-307 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10moanzu.pdf>.
5. Bolobanov K. V., Trofymenko M. V. Instytut pochesnyx konsuliv v Ukrayini // Aktual'ni problemy mizhnarodnyx vidnosyn: Zb. nauk. pracz. – 2012. – Vyr. 105. – Ch. I. – K., 2012. – С. 9-14.
6. Central'nyj derzhavnyj arxiv vyshhyx organiv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (CzDAVO Ukrayiny), f. 3766, op. 1, spr. 57.
7. CzDAVO Ukrayiny, f. 3696, op. 2, spr. 402.
8. Matyash Iryna. «Osnovnoyu oriyentaciyeyu...musy't' buty' oriyentaciya ukrayins'ka» // Ukrayina dy'plo-maty'chna. – 2005. – Vy'p. 6. – S. 102-144.
9. CzDAVO Ukrayiny, f. 3696, op. 3, spr. 6.
10. CzDAVO Ukrayiny, f.3696, op. 2, spr. 562.
11. CzDAVO Ukrayiny, f. 3696, op. 2, spr. 182.
12. CzDAVO Ukrayiny, f. 3696, op. 2, spr. 552.
13. CzDAVO Ukrayiny, f. 3696, op. 3, spr. 45.

СОЗДАНИЕ ИНСТИТУТА ПОЧЕТНЫХ КОНСУЛОВ В УКРАИНЕ В 1918-1923 ГГ.: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И КЛЮЧЕВЫЕ ЛИЦА

Матяш И. Б.

Доктор исторических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, профессор кафедры дипломатической и консульской службы Дипломатической академии Украины при МИД Украины.

Аннотация. *В статье освещено содержание первых проектов нормативно-правовых актов, регулирующих создание института почетных консулов в Украине в 1918-1923 гг., и обстоятельства формирования первых представительств почетных консулов. Исследование осуществлено на основании архивной информации, содержащейся в документах, которые хранятся в Центральном государственном архиве высших органов власти и управления Украины.*

Вопрос об учреждении должностей почетных консулов рассматривался при разработке Консульского устава Украинского Государства. В эпоху Центральной Рады в проектах нормативных документов, связанных с образованием консульской службы как государственного института, о должности почетного консула, закрепленной в консульских уставах различных стран, речь не шла. Реальные шаги по созданию должностей почетных консулов были сделаны в эпоху Директории УНР. Вопрос о введении института почетных консулов поднимался на совещании послов и глав дипломатических миссий УНР в Вене 18-20 августа 1920 г.

Начиная с января 1921 г. почетные консульства УНР создавались в Швеции, Нидерландах, Швейцарии, Дании. Руководителей почетных консульств искали среди местной бизнес-элиты. Информация о претенденте тщательно изучалась перед принятием решения о назначении. Первыми украинскими почетными консулами были назначены Гарольд Симсонен, Симон Куони, Йоганн Гаусшильд, Вильгельм Христиансен и украинец Алексей Боголюбовский.

Ключевые слова: *почетный консул, консульский устав Украинского Государства, институт почетных консулов.*